

RAZPRAVE – ČLANKI

Tipologija: 1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK: 821-93:316.367.7:351.751.5

NIKA SUSMAN

Kdo se boji knjige? Posledice kampanje anti-LGBTQIA+ na madžarsko založništvo in knjigotrštvo

Del madžarske kampanje anti-LGBTQIA+ je tudi zakon LXXIX iz leta 2021, ki preprečuje ozaveščanje mladoletnih oseb o spolnih identitetah; sankcionirano je prikazovanje vsebin LGBTQIA+ otrokom. V članku je predstavljeno, kako se sektor otroške in mladinske književnosti prilagaja zakonskim zahtevam.

The Hungarian anti - LGBTQIA+ campaign includes the Law LXXIX from 2021, which prevents raising awareness among minors about gender identities; the display of LGBTQIA+ content to children is sanctioned. The article presents the way the children's and young adult literature sector is adapting to the legal requirements.

Ključne besede: kampanja anti-LGBTQIA+, Madžarska, otroška in mladinska literatura, zakon LXXIX iz leta 2021, založništvo in knjigotrštvo.

Keywords: anti-LGBTQIA+ campaign, children's and YA literature, Hungary, publishing and bookselling, the Law LXXIX from 2021.

Uvod

Na Madžarskem zadnja leta poteka obsežna kampanja anti-LGBTQIA+,¹ katere del je tudi zakon LXXIX iz leta 2021, ki ga je vladajoča koalicija na čelu s stranko Fidesz poimenovala »zakon o zaščiti otrok«, tuji mediji in človekoljubne organizacije (npr. *Hatter Society*, *Human Rights Watch*) pa ga imenujejo anti-LGBTQIA+ zakon. Ta med drugim preprečuje ozaveščanje mladoletnih oseb o spolnosti in spolnih identitetah. Otrokom in mladim se ne sme prikazovati nobenih vsebin, povezanih s homoseksualnostjo ali spremembo spola, učne ure spolne vzgoje v šolah lahko

¹ LGBTQIA+ je krovni pojem oz. vedno dopolnjujoča se kratica, ki zajema lezbijke, geje, biseksualne osebe, transspolne osebe, queer, interspolne, asekualne osebe itd.

izvajajo le registrirane organizacije, s čimer so izločene liberalnejše nevladne organizacije. Sankcionirano je tudi prikazovanje oziroma »promocija« LGBTQIA+ vsebin mladostnicam_kom prek medijev – literature, televizije, filma in oglaševanja.

Zakon je močno vplival na madžarsko založništvo in knjigotrštvo, saj je založbe in knjigarne pahnil v težak položaj. Za neustrezno prikazovanje »spornih« vsebin jim namreč nalaga visoke denarne kazni. Otroške in mladinske knjige s tovrstno tematiko morajo biti od drugih fizično ločene, ovite v folijo in umaknjene iz izložb.

Zakon LXXIX iz leta 2021 vpliva na knjižni trg, zato je cilj raziskave ugotoviti, kako se sektor založništva in knjigotrštva prilagaja zakonskim zahtevam. V skladu s tem nas je zanimalo, kakšne so prilagoditvene strategije madžarskega založniškega in knjigotrškega sektorja otroške in mladinske književnosti na zahteve zakona LXXIX iz leta 2021. Ker so javno prikazovanje, promocija in oglaševanje otroških in mladinskih knjižnih vsebin s tematiko LGBTQIA+ sankcionirani s strogimi kaznimi, je raziskovalna teza, da se sektor tem razmeram prilagaja: določen delež ljudi in organizacij se zaradi visokih kazni v primeru prekrška in bojazni pred izgubo službe zateka k samocenzuri in striktnemu upoštevanju zakona. Del teh prilagajanj pa je tudi iskanje načinov, kako zakon zaobiti.

Madžarska v primežu populizma

Za razumevanje posledic, ki jih ima omenjeni zakon na založništvo in knjigotrštvo, je treba razumeti širši madžarski družbeno-politični kontekst. Madžarska vse od leta 2010, odkar jo vodi premier Viktor Orban, strmo pada na lestvici demokratičnih vrednot. Je edina članica Evropske unije, ki na letnem seznamu *Freedom House* ne prejema ocene »svobodna« (*Freedom House*, 2024). To je, kakor pojasnjujeta Kreko in Enyedi (2018, str. 39), posledica vse manjših političnih pravic in civilnodružbenih svoboščin, močno okrnjene medijske in pravosodne svobode, predvsem pa skorpumpiranosti državnih organov. Politične spremembe v zadnjih štirinajstih letih so, kot pojasnjujeta Bozoki in Hegedüs (2018), na Madžarskem utrdile hibridni politični sistem, vse pogostejšo sivo cono oblike vladavine med liberalno demokracijo in diktaturo. V hibridnih režimih, tako navajata avtorja, se politična konkurenca navzven morda zdi resnična, vendar širša institucionalna struktura favorizira vladne stranke in drastično zmanjšuje možnosti za uspeh opozicije, s tem pa demokratične spremembe oblasti (prav tam, str. 1174).

Enyedi (2023, str. 12) pojasnjuje, da desna madžarska populistična oblast spodbuja hierarhično patriarhalno nuklearno družino, v kulturnem kontekstu pa zahteva popolno podreditev vseh, ki potrebujejo kakršna koli javna sredstva, uradnim kulturnim normam. Konkreten primer, ki ga navaja avtor in ga potrjuje tudi empirični del tega prispevka, je sovražna kampanja anti-LGBTQIA+ in vsiljevanje centralno določenih kulturnih kodov izobraževalnim institucijam ter medijem, ki so odvisni od države (prav tam, str. 27). Država skrbi tudi za vzgojo prebivalstva, cilj redistributivne vlade pa je dolgoročna socialna preobrazba državljan_kov. V praktičnem smislu, navaja Enyedi, je poudarek na dolžnostih ljudi, ne na njihovih pravicah, sistemi državne pomoči pa so prvenstveno namenjeni tistim, ki izpolnjujejo idealna merila: so poročeni, imajo otroke, pripadajo srednjemu ali višjemu razredu in so pripravljeni sodelovati z režimom (prav tam, str. 29).

Enyedi opozarja tudi na številčnost paradržavnih ustanov pod Orbanom, ki jih v veliki meri financira država, v njih pa imajo vodilno vlogo zasebni »igralci«. Uprava in vodstvo so politično izbrani, kar v praksi pomeni, da so interesi vladajoče stranke Fidesz lahko zastopani v večji meri kot v klasičnih državnih ustanovah (prav tam, str. 30). Za področji založništva in knjigotrštva je pomemben primer parajavne izobraževalne organizacije *Mathias Corvinus Collegium*, ki jo je ustanovil tesni Orbanov sodelavec. Zasebno vodena ustanova je, tako navaja Enyedi (prav tam), sčasoma postala financirana s strani države, organizacija pa je s tem denarjem odkupila 98,5-odstotni delež knjigarniške verige *Libri*, ene največjih komercialnih knjigotrških podjetij v državi, ki ima velik vpliv na knjižni trg (Oltermann, 2023). Upravni odbor te ustanove s 57 knjigarnami po vsej Madžarski vodi strateški svetovalec predsednika vlade, vse od leta 2021 pa ustanova nadzoruje premoženje, vredno več, kot je letni proračun celotnega madžarskega visokošolskega sistema (prav tam).

Medijski imperij

Fidesz v svoje kampanje, s katerimi nagovarja volivce, vlaga ogromno denarja. Vladno propagando poganja medijski imperij, kakšnega na Madžarskem še ni bilo in ki vključuje vse regionalne časopise, drugo največjo komercialno televizijo in drugi najbolj priljubljeni spletni portal, edino nacionalno komercialno radijsko mrežo, edini športni dnevni časopis, edino novičarsko agencijo in številne rumene časopise (Kreko in Enyedi, 2018, str. 45). Vsi ti mediji so financirani s strani države in torej neodvisni od prodaje. Brezplačne izvode časopisov pogosto razdeljujejo na železniških postajah in drugih javnih površinah, režimska radio in televizija pa dosežeta skorajda vsako gospodinjstvo v državi (prav tam, str. 46). Kritične glasove medijski stroj zmelje (Witte, 2018).

Mediji, ki delujejo pod vladnim okriljem, prikazujejo Zahod kot apokaliptični prostor, kjer migranti predstavljajo konstantno nevarnost, kjer je vladavina prava propadla, zaradi politične korektnosti pa svobode govora praktično ni več. Vse to vpliva na splošno razpoloženje Madžarov, ki so po nekaterih raziskavah najmanj odprti do tujcev. Posledica tega je, da jim je bližji Vladimir Putin kot Bruselj (Kreko in Enyedi, str. 47).

S takšnim komuniciranjem stranka Fidesz ustvarja vtis vsesplošne in trajajoče krize. Pajnik in Hrženjak (2024, str. 103, 104) pojasnjujeta, da se v nepredvidljivih razmerah krize družbeno-ekonomski položaj medijev pogosto poslabša, kakovost opravljenega novinarskega dela pa je posledično slabša. Spremenijo se prioritete in poveča se širjenje lažnih in napačnih informacij na spletu.

Diskurz anti-LGBTQIA+

Specifičnost madžarskega populističnega diskurza je v tem, da ne prihaja iz opozicijskih vrst, ampak je del uradne vladne komunikacije. Viktor Orban je znan po dolgih govorih, ki jih redno (tudi v angleščini) objavlja na uradni spletni strani, drugi predstavniki vlade pa izseke teh govorov preprosto umeščajo v svoje izjave

(Csehi in Zgut, 2021, str. 63). Posledica tega je, opozarjata avtorja, usklajen politični diskurz, kakršen je tudi v primeru kampanje anti-LGBTQIA+.

Septembra 2020 je izšla knjiga *A fairytale for everyone* (madž. *Meseország mindenkie*), antologija s priredbami pravljic, ki vključujejo literarne like iz stigmatiziranih manjšin, med drugim tudi iz LGBTQIA+ skupnosti. Le nekaj dni po izidu je skrajno desničarska političarka Dora Duro javno in medijsko odmevno knjigo razrezala ter jo označila za »homoseksualno propagando« (Haynes, 2020). Sledila je obsežna peticija za umik antologije iz knjigarn, ki jo je podpisalo 85.000 podpornikov konservativnih gibanj (prav tam). Orban je mesec dni po izidu v svojem tedenskem radijskem intervjuju dejal (Orban in Nagy, 2020):

Madžari so zelo tolerantni glede tega pojava. Pravzaprav smo Madžari tako potrpežljivi, da celo s potrpežljivostjo sprejemamo takšne provokacije – čeprav ne brez komentarja. Zato lahko z gotovostjo rečemo, da je Madžarska glede homoseksualnosti potrpežljiva, tolerantna država. Ampak obstaja rdeča črta, ki se je ne sme prestopiti, in tako bi povzel svoje mnenje: »Pustite naše otroke pri miru.«

Intervjuju so, kot navaja Gera (2023, str. 109), sledile številne podobne izjave proti »promociji homoseksualnosti« tudi s strani drugih vladnih predstavnikov. Vlada je junija sprejela zakon LXXIX iz leta 2021, ki je vzbudil ogorčene odzive različnih domačih in tujih nevladnih organizacij ter mednarodne kritike iz držav članic Evropske unije. Kljub množičnim protestom so zakonske določbe obveljale (prav tam). Gera v svoji analizi Orbanove kampanje anti-LGBTQIA+ opozarja, da madžarski premier v govorih zarisuje strogo mejo med skupnostjo LGBTQIA+ kot »tujo skupino« (ang. *out-group*) ter »lastno skupino« (ang. *in-group*), ki ji pripada sam ter 99 odstotkov madžarske populacije (prav tam). Orban z uporabo termina *99 odstotkov* svoj argument gradi na tem, da hoče LGBTQIA+ skupnost svoj življenjski slog vsiliti veliki večini prebivalstva. Velik del premierove komunikacije, kot nadalje poudarja avtor (prav tam, str. 118), daje vtis, da premier odločitev prepušča ljudstvu oz. v tem primeru staršem, ki se morajo odločiti, ali pustijo, da v šolah spolno vzgojo poučujejo predstavnice_ki skupnosti LGBTQIA+.

Gerova analiza dokazuje ponavljajoči se vzorec diskurza »mi proti njim«, pri čemer torej Orban skupnost LGBTQIA+ predstavi kot tujo skupino, ki ogroža madžarske otroke; slednje dojema kot del lastne skupine. Orbanov diskurz je na mnogih mestih – kar je mdr. razvidno iz poročila *Amnesty International* iz leta 2024 – netočen in dvoumen, kar velja tudi za zakon LXXIX iz leta 2021, ki ga predstavljamo v nadaljevanju.

Zakon LXXIX iz leta 2021

Leta 2021 je madžarski parlament sprejel zakon, ki predvideva strožje kazni za spolne zločine, storjene mladoletnim osebam. Sprva je bil osnovan z namenom, da bi povečali sodni pregon pedofilov, vendar se je kmalu pokazalo, da je prioriteta zakona v težnji, da se čimbolj omeji kakršen koli dostop do vsebin LGBTQIA+ mlajšim od 18 let. Novice o madžarskem »anti-LGBTQIA+ zakonu« so, kakor poroča Kovacs (2021), hitro preplavile evropske medije, kar je povzročilo ostre kritike in spodbudilo 17 držav članic EU, da so podpisale skupno izjavo, v kateri so

pozvale Evropsko komisijo, naj ukrepa proti diskriminaciji spolnih in seksualnih manjšin na Madžarskem. Po navedbah avtorja (prav tam) so v javnosti najbolj odmevale nove določbe: 1. mladostnim osebam se ne sme prikazovati nobenih vsebin, povezanih s homoseksualnostjo ali spremembo spola; 2. šolski pedagoški kolektiv, specializiran za spolno vzgojo, ne sme več »promovirati« homoseksualnosti ali spremembe spola; 3. učne ure spolne vzgoje lahko izvajajo le registrirane organizacije, s čimer so izločene liberalnejše nevladne organizacije; 4. uvedba strogih omejitev glede dostopa do vsebin s tematiko LGBTQIA+.

»Zakon LXXIX iz leta 2021 o strožjih ukrepih proti pedofilskim storilcem in spremembi določenih zakonov za zaščito otrok«, ki ga povzemamo iz poročila *Amnesty International* (2024, str. 18–22), vsebuje enajst sprememb različnih zakonov temeljnega zakona (ang. *fundamental law*), ki od leta 2012 nadomešča madžarsko ustavo. V pojasnilu k zakonu je navedeno, da je njegov namen izpolnjevanje ustavne obveznosti Madžarske, da »ščiti fizični, duševni in moralni razvoj otrok« in njihovo »nespremenljivo samopodobo, ki izvira iz njihovega rojstva« (prav tam, str. 19). Za empirični del tega prispevka so pomembne spremembe zakona o oglaševanju (ang. *advertisement act*) in zakona o medijih (ang. *media act*), so bile pa podobne spremembe dodane tudi zakonu o zaščiti otrok (ang. *child protection act*), zakonu o zaščiti družine (ang. *family protection act*) in zakonu o nacionalnem javnem izobraževanju (ang. *national public education act*). Vlada je v Uradnem listu objavila dodatne predpise za izvajanje zakona o propagandi. Z vladno uredbo 473/2021. (VIII. 6.) je spremenila člen 20/A vladne uredbe 210/2009. (IX. 29.) o trgovinskih dejavnostih, ki po navedbah *Amnesty International* (2024, str. 19) odslej veleva:

Izdelki, namenjeni otrokom, ki prikazujejo ali propagirajo odstopanja od spolne identitete, ki ustreza spolu ob rojstvu, spremembo spola in homoseksualnost, ne smejo biti razstavljeni (postavljeni v izložbe) in se lahko prodajajo le v posebni embalaži, ločeni od drugih izdelkov. Izdelkov, ki prikazujejo ali promovirajo »odstopanja od spolne identitete, ki ustreza spolu ob rojstvu, spremembo spola in homoseksualnost« – in niso omejeni le na tiste, namenjene otrokom –, ni dovoljeno prodajati v radiju 200 metrov od šol, otroških ali mladinskih ustanov ter cerkva.

V prispevku pod skupni izraz »zakon LXXIX iz leta 2021« štejemo vse zgoraj omenjene spremembe različnih zakonov in tudi vladno uredbo 473/2021. (VIII. 6.), ki v zakonu o propagandi spreminja člen o trgovinskih dejavnostih.

Kot pojasnjuje *Amnesty International* (prav tam), spremembe zakona o oglaševanju in zakona o medijih veljajo le za podjetja in ponudnike medijskih storitev, vendar omejitve pravice do dostopa do informacij, ki jih uvaja zakon o propagandi, posegajo v pravico do svobode izražanja. Opozarjajo tudi, da zakon otežuje možnost svobodnega iskanja ter prejemanja raznolikih informacij in idej, saj omejuje, katere informacije se prek različnih medijev lahko posredujejo prebivalstvu. Poleg tega, še svarijo, ima spremenjena zakonodaja tudi simboličen pomen, saj že samo njen obstoj krepi stigo in diskriminacijo proti skupnosti LGBTQIA+. Uvedba registra pedofilov in omejitev dostopa do vsebin, ki prikazujejo spolne in seksualne manjšine, sporočata, da so te teme medsebojno povezane (prav tam).

Zakon LXXIX iz leta 2021 ne ponuja jasnih odgovorov, kaj točno pomeni »propagiranje« ali »prikazovanje« homoseksualnosti ali spremembe spola. To pa

je problematično, ker prepušča interpretacije, predvsem pa ukrepanje izključno izvršilnim organom, v katerih sedijo člani, ki jih imenuje vladajoča stranka (prav tam, str. 20).

Sankcije za neupoštevanje zakonskih določil, vezanih na medijske, oglaševalske in tržne dejavnosti, kakor jih povzema *Amnesty International* (2024, str. 20), so lahko med drugim »takojšnja odstranitev spletnih vsebin, zaseg blaga, zaprtje/ukinitve trgovin/ponudnikov storitev in denarna kazen. Višina kazni se določi glede na letni neto prihodek podjetja (ponudnika storitev) in lahko znaša do 5.253.000 EUR v primeru podjetij z neto prihodkom nad 263.000 EUR ter do 12.500 EUR v primeru podjetij z neto prihodkom pod 263.000 EUR.«

Kuhar (2015, str. 122) piše, da se homofobija kot politična strategija pojavlja v najrazličnejših oblikah – od procesov marginalizacije, znotraj katerih so človekove pravice LGBTQIA+, podobno kot pravice žensk ali etničnih in verskih manjšin, konstituirane kot »posebne pravice«, urejanje katerih ni politična prioriteta, do interpretacij, da urejanje tega področja pomeni grožnjo narodu in prihodnosti človeštva. Zakon LXXIX iz leta 2021 dokazuje, da na Madžarskem pravice skupnosti LGBTQIA+ niso prioriteta.

Prilagoditvene strategije madžarskih založnikov in knjigotržcev

Cilj empiričnega dela raziskave je ugotoviti, kako se založniški in knjigotrški sektor prilagaja zakonskim zahtevam. S kvalitativno metodo poglobljenega polstrukturiranega intervjuja smo izvedli sedem intervjujev. Za pridobitev sogovornic in sogovornikov smo uporabili metodo snežne kepe oziroma vzorčenje z dodajanjem. S pomočjo literarne agentke smo pridobili šest kontaktov, naknadno nas je ena od intervjuvank povezala še z eno osebo. Vseh sedem intervjujev je bilo izvedenih med 24. in 27. aprilom 2024 v Budimpešti. Ogrodje vprašalnika je bilo enako za vse, vendar so se pogovor in s tem povezana podvprašanja usmerjali glede na poklic, ki ga intervjuvana oseba opravlja. Sodelovalo je pet žensk in dva moška v starostnem razponu med 28 in 56 let, ki v večini primerov na področju založništva delujejo več kot deset let (glej Tabelo 1). Zaradi majhnega števila intervjuvanih rezultatov raziskave ne moremo posplošiti na celotno madžarsko založništvo in knjigotrštvo.

Tabela 1: Poklici intervjuvanih

Poklic	
A	vodja založništva, glavna urednica
B	urednica leposlovja
C	glavni urednik, prevajalec, pisatelj
D	glavna urednica, soustanoviteljica, solastnica založbe
E	direktor založbe
F	literarna agentka, prevajalka
G	Pisateljica

Vpliv zakona na izbiro knjižnega programa

Kako je na intervjuvane osebe vplival zakon LXXIX iz leta 2021, katere so njegove posledice in ali so zaradi tega morali prilagoditi založniško strategijo? Na vse intervjuvane je zakon vplival, s tem da predstavnika ene izmed založb (D in E) občutita manjši vpliv, ker njuna založba večinoma izdaja knjige za starostno skupino do 10 let. Kljub temu poudarjata, da gre v primeru tega zakona za kolektivno stvar (D in E, osebna intervjuja, 2024, 24. april).² Sogovornica A pove, da prvi šok ni bil, ko je morala izbirati nove naslove za knjižni program, ampak ko je morala razmišljati o preteklih izdajah, saj je bilo v času njihove izdaje običajno, da knjige odpirajo tudi omenjene LGBTQIA+ teme (osebni intervju, 2024, 24. april):³ »Sprashevala sem se, kaj se bo zgodilo, če na kaj pozabim. Ker moramo namreč zagotoviti, da tega v naših knjigah ni.«

Posledica zakona, ki jo omenjajo vsi sodelujoči, je namreč tudi ta, da morajo založniki pripraviti seznam za knjigarne, v katerem nanizajo vse naslove, ki vsebujejo tematiko LGBTQIA+. To velja tudi za naslove, ki so bili izdani pred več leti, imajo pa zanje še pravice za prodajo. Takšne knjige je v knjigarnah prepovedano odpreti in jih prelistati, zavite morajo biti v folijo. Večina založnikov knjige prodaja v največjih knjigarniških verigah *Libri* in *Lira* in njihov zaslužek je odvisen predvsem od tega vira. Če knjigarne ne sprejmejo njihovih knjig, jim lahko grozi velika izguba.

Kot je povedala A, je bilo sprva zelo kaotično, saj je knjigarnarje preveval strah pred kaznijo in so v folijo ovili res veliko knjig. Poleg tega je problematično, ker je dovolj, da je z LGBTQIA+ tematiko povezan le obrobni stavek, ki z osrednjo vsebino knjige načeloma nima nič. Za osebo A je sicer najhujša posledica zakona ta, da zdaj praktično ni knjige, ki bi pomagala najstnicam_kom, če niso prepričani o svoji spolni identiteti ali če jih zanima karkoli v zvezi s spolnostjo (osebni intervju, 2024, 24. april).

Sogovornik C pravi, da so morali prilagoditi strategijo – žal na račun mladinske literature. Nova strategija je namreč ta, da so za zdaj opustili izdajo mladinskega leposlovja (C, osebni intervju, 2024, 25. april):⁴ »Sem pa pred kratkim osnoval oddelek za odrasle knjige, kamor bi načeloma v prihodnosti lahko umeščali mladinske romane.«

Tudi drugi poudarjajo, da pri izboru knjig prihaja do dilem, v katero kategorijo knjigo umestiti. Urednica leposlovja B pravi, da se glede izdaje knjig z LGBTQIA+ tematiko ves čas poraja kup vprašanj, med drugim jih skrbi tudi to, ali bo to vplivalo na prodajo njihovih knjig za odrasle (B, osebni intervju, 2024, 26. april).⁵

Zakon namreč določa, da se v radiju dvesto metrov od vsake šole in cerkve v državi ne sme prikazovati niti otroških niti odraslih knjig, povezanih s spolnostjo in LGBTQIA+, tudi če so ovite v folijo. To kot problem omenjajo vsi intervjuvani. Okoli polovica knjigarn obeh verig *Libri* in *Lira* je blizu teh institucij, navajata Bakro-Nagy in Bozzay (2023), kar lahko pomeni, da bi velik del trga ostal brez knjig s to tematiko.

2 Zvočni posnetek in zapis skupnega intervjuja sta v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorici.

3 Zvočni posnetek in zapis intervjuja sta v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorici.

4 Zvočni posnetek in zapis intervjuja sta v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorici.

5 Zvočni posnetek in zapis intervjuja sta v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorici.

Ta zakon v večji meri vpliva na založnike in knjigotržce, vendar ima posledice tudi na druge akterje v sektorju. Sogovornica F pravi, da nanjo kot na literarno agentko za tujino zakon konkretno ne vpliva, vendar vsekakor vpliva na prodajni katalog. Ko je v vlogi prevajalke, pa čuti več posledic; zaradi zakona je že izgubila delo, potem ko je založnik po prvem izdanem delu vrnil pravice za zbirko, v kateri nastopajo osebe LGBTQIA+ (osebni intervju, 2024, 27. april).⁶

Stopnja razumevanja zakona in upad naslovov s tematiko LGBTQIA+

Naslednje vprašanje je bilo, ali je v zakonu neprimerna vsebina jasno opredeljena oziroma ali se da brez dvoma ugotoviti, katera knjiga bi lahko bila problematična. Prav vsi vprašani so se strinjali, da je v tem največji problem. Zakon je po njihovem namreč napisan zelo nejasno, ohlapno in splošno. Gera (2023) v svoji analizi ugotavlja, da je uradno komuniciranje skozi celotno kampanjo anti-LGBTQIA+ nejasno. S tem ko »aktiviste LGBTQIA+« obtoži pohoda na šole, Orban taktično, vendar nikoli direktno, pozove ljudstvo k previdnosti, saj lahko »ti aktivisti« ogrozijo koncept madžarske družine in pravico staršev, da o spolnosti sami podučijo svoje otroke. Nejasnost konkretnega zakona se kaže v tem, da same knjige s tematiko LGBTQIA+ niso uradno prepovedane, prepovedani sta njihovi promocija in prikazovanje, torej je vsa odgovornost na založnikih, predvsem pa na knjigotržcih. Če ne umaknejo ali ovijejo »spornih« knjig, tvegajo visoke in nesorazmerne kazni.

Sogovornik E je dilemo povzel takole (osebni intervju, 2024, 24. april): *»Trenutno nihče ne ve, kaj lahko in česa ne. Toda mislim, da tudi če želite slediti navodilom, v resnici ne morete, ker ne veste, čemu slediti. Besedilo zakona omenja t. i. prikaz homoseksualnosti in spolnosti na splošno. Kaj to pomeni? Če je nekdo v nekoga zaljubljen, ali to šteje? Ne vem. Če nekoga pogledate, ali to šteje? Če nekdo nekoga prime za roko, ali to šteje? To je neskončna razprava.«*

Pogosto je problematičen ravno del o spolnosti kot taki, v katero bi lahko sodila polovica svetovne literature. Tega dela nihče od intervjuvanih ne razume. Mnoga podjetja z založniškega in avdiovizualnega sektorja so nasvete iskala v svojih pravnih službah, vendar je zakon nejasen tudi zanje (Amnesty International, 2024, str. 34).

Glavni urednik C (osebni intervju, 2024, 25. april) poudarja, da je namen zakona, da preusmeri pozornost od pomembnih tem (korupcije, škandalov itd.), pisateljica G se s tem strinja in doda:⁷ *»Zato je dobro vedeti, da so vse te prepovedane knjige inteligentne in res dobre«* (osebni intervju, 2024, 24. april).

V nadaljevanju nas je zanimalo, kakšna je razlika med količino izdanih knjig s tematiko LGBTQIA+ pred zakonom in po njem ter ali bi kljub morebitnim sankcijam tovrstne knjige izdajali. Večinoma se vsi strinjajo, da pred zakonom to preprosto ni bil problem. Tako da je razlika pri večini vprašanih očitna. Gre predvsem za to, da knjiga v program ne pride več tako samoumevno. Ali kot pravi sogovornica A (osebni intervju, 2024, 24. april):

Res se borim za te knjige, borim se za to, da lahko pomagam otrokom in najstnikom, vendar ne bi bila rada v prvi bojni črti. /.../ Avtorjev je veliko, /.../ za znane to ni problem, ker imajo

6 Zvočni posnetek in zapis intervjuja sta v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorici.

7 Zvočni posnetek in zapis intervjuja sta v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorici.

za seboj veliko bralcev in njihove knjige z lahkoto objavimo. /.../ Če neznani avtor v ilustrirani knjigi za bralce do 12 let potrka na naša vrata z idejo, da je v njegovem delu neka stranska oseba lezbijka, pa se vprašam: Ali res potrebujemo ta stranski lik ali ne? /.../ Če v folijo ovita knjiga samo leži v skritem delu knjižarne ... Zakaj bi? Takšno knjigo ali zbirko bi ubila.

Urednica leposlovja B pravi, da se vseeno trudijo, da ne bi bilo manj knjig s tematiko LGBTQIA+, in da bodo kljub morebitnim sankcijam tovrstne knjige še izdajali, ker so preprosto preveč pomembne (osebni intervju, 2024, 26. april).

Kot že omenjeno, je najbolj opazna posledica zakona namreč ta, da so mladostnice, ki v največji meri ostali brez literature, ki jih ozavešča o spolnosti in spolnih identitetah. Problematično je, da se te knjige umika na oddelke za odrasle, saj se tam naslovi lažje izgubijo v množici druge literature za odrasle, dobršen delež mladih pa tja najverjetneje ne zahaja. Knjige, primerne svoji starosti, namreč običajno najdejo na mladinskih oddelkih in drugam niti še niso vajeni zahajati.

Cenzura in posegi v prevode

Zanimalo nas je, koliko (samo)cenzure intervjuvane osebe opazijo. Vsi se strinjajo, da cenzura je prisotna. »Na žalost mislim, da samocenzura deluje. Če nekaj opazimo v knjigi ali v prevodu, se zavedamo, da /.../ ne bo šlo,« pove sogovornica D (osebni intervju, 2024, 24. april). Z žalostjo priznava, da bi tako knjigo raje zavrnila, kot pa tvegala: »Uradno velja, da ni nobene cenzure. Nihče ti ne bo ovijal knjig, to je popolnoma tvoja stvar in seveda stvar knjižarne. Uradno knjige niso prepovedane« (osebni intervju, 2024, 24. april).

Tudi drugi založniki dodajajo, da se raje izognejo morebitnim napadom in kaznim, saj »da preprosto ni vredno« (osebni intervjuji, 24.–26. april). Kazni lahko padajo druga za drugo, obstaja pa namreč tudi možnost, da knjižarne knjig ne bodo vzele v prodajo. Založnica A pritrjuje: »Težko mi je, ko moram avtorjem reči, naj bodo odprti in sodobni, ampak ne odprti in sodobni na ta način ...« (osebni intervju, 2024, 24. april). Pisateljica G čuti pritisk in nelagodje, ker si po eni strani ne želi, da bi jo vzeli pod drobnogled, po drugi strani pa se boji, da bi jo iz kakršnegakoli razloga »kenslali«⁸ (osebni intervju, 2024, 24. april): »Nisem prepričana, ali bo knjiga ovita v folijo, /.../, res pa se bojim, v katero smer bodo šle kritike. Ne bojim se, da bi mojo knjigo prepovedali, bojim se, da bi me izpostavili ali samo, da bi me napačno razumeli.«

Kot piše Enyedi (2023), populistična oblast zahteva popolno kulturno podreditev, saj so v nasprotnem primeru (finančne) sankcije hude. Temu primerno je stopnja previdnosti pri vseh intervjuvanih visoka. Tudi *Amnesty International* (2024) opozarja na problem cenzure, saj zakon sankcionira že samo prikazovanje oseb LGBTQIA+, kar ocenjuje za »nesorazmerno glede na zasledovani cilj in učinkovito škoduje samemu bistvu pravice do svobode izražanja« (prav tam, str. 41). Poudarjajo, da resnost predvidenih zakonskih sankcij, ki segajo od visokih glob dočasne ustavitve določenih gospodarskih dejavnosti ali celo zaprtja trgovin, ustvarja okolje, nagnjeno k cenzuri (prav tam).

Ali se kdaj dogaja, da zaradi zakona posegajo v izvirni tekst in prevode prilagajajo? Intervjuvanka A pove, da so jih kontaktirali zastopniki neke znane pisateljice in jih prosili, da zagotovijo, da je bilo vse prevedeno na ustrezen način in da niso

8 Izraz se navezuje na kulturo zavračanja oz. bojkota (ang. *cancel culture*).

spremenili nobenega stavka. V medijih so namreč prebrali, kaj se dogaja na Madžarskem (osebni intervju, 2024, 24. april). Sogovornica A navede še en primer z drugačnim odzivom avtorja. Pripravljali so prevod romana, v katerem je stavek, da ima junakinja dve mami. Pisatelju je iskreno povedala, da bi moral spremeniti »njeni mami« v »njene starše«. Ker je slišal za zakon, se je s predlaganim strinjal. *»Popolnoma je razumel, kar je bilo zame res pomirjujoče. Rekel je, da zaradi situacije, v kateri smo, to ne spremeni ničesar glede same knjige, zato nima smisla, da bi jo morali oviti v folijo. Predvsem pa noče škandalov«* (A, osebni intervju, 2024, 24. april).

Sogovornik C pa je v vlogi prevajalca doživel zanj najbolj osebno izkušnjo z zakonom. Potem ko je znanega francoskega pisatelja obvestil, da mora prilagoditi del besedila, ki omenja, da ima neka živalska junakinja raje punce kot fante, saj knjiga sicer ne bo sprejeta v prodajo, je ta z njim prekinil stike, čeprav sta bila prej v odličnih odnosih (C, osebni intervju, 2024, 25. april).

Uporaba subtilnejših prijemov in skritih pomenov

V nadaljevanju nas je zanimalo, ali sogovornika in sogovornice opazijo spremembo v pisanju ali uporabo kakšne subtilnejše, abstraktnejše taktike, ki jih uradniki ne bi tako zlahka opazili. Kot primer smo navedli nagrajeno madžarsko slikanico, ki jo je možno brati na mnogo načinov, na primer tudi z vidika prevpraševanja lastnega spola. Ta knjiga namreč ni bila ovita v folijo. Predstavniki založb tega večinoma med svojimi avtoricami in avtorji niso opazili. Na splošno se strinjajo, da ni mogoče, da bi nekdo prebral vse knjige v knjigarni, ampak zaradi kazni preprosto ni vredno tvegati, sploh če gre le za obrobno temo in ne osrednji literarni zaplet. Založnica A odgovarja, da se pristop z abstraktnejšo vsebino morda kaže na primeru njihove knjige za najmlajše, ki govori o bitju, ki ni podobno nobenemu drugemu. Vsi ga sprašujejo, kaj oziroma koga predstavlja, to bitje odgovora nima. *»Čeprav morda deluje nekoliko »mavrična«, je nismo hoteli označiti za knjigo o spolu, saj se jo lahko bere in razume na mnogo načinov«* (osebni intervju, 2024, 24. april).

Vpliv na prodajo in promocijo

Kako pa zakon vpliva na prodajo in promocijo? Ali je med kupci zaznati povečano zanimanje za knjige, ki so ovite v folijo? C odgovarja, da prodajajo skoraj izključno prek spleta, kjer se lahko uporabi listalnik, doda pa, da nima pravega odgovora: *»Opazim, da se o knjigah, ki so v foliji, več govori zaradi kazni, sojenj, ljudi to zanima. Toda ko grem v knjigarno, da malo preverim situacijo, so te zavite knjige nekje v kotu knjigarne in tam ni nikogar. Kar opažam, je, da če knjig ne moreš prelistati, greš enostavno mimo«* (osebni intervju, 2024, 25. april).

Sogovornica B poudarja, da se za vsako knjigo dogovorijo glede komuniciranja. Založbo, v kateri dela, pa je podprl izraelski zgodovinar in pisatelj Yuval Noah Harari, ki se je osebno zavzel za ohranitev vsebine (osebni intervju, 2024, 26. april): *»In potem smo imeli res pozitiven odziv, ljudje so prihajali po knjigo prav zaradi tega. Ampak to se lahko zgodi z nekaterimi velikimi imeni in morda le nekajkrat, toda žalostno je, da se nas v vsakdanjem življenju vse bolj in bolj potiska nazaj. In mislim, da je to tudi namerno, da ljudje, mislim, založniki poskušajo ..., ne poskušajo, ampak so se prišli cenzurirati.«*

Sogovornica A odgovarja, da je pri znanih imenih mladinske književnosti promocija uspešna, ker imajo svoje TikTok profile in knjige, ki so ovite, še bolj izpostavljajo. Včasih dejstvo, da so »prepovedane«, pomaga prodati knjigo: *»Konec septembra je na nekem knjižnem festivalu veliko ljudi prišlo z željo: Dajte mi folirano knjigo, hočem kupiti folirano knjigo!«* (osebni intervju, 2024, 24. april).

Literarna agentka F opaža, da knjige v foliji slabo vplivajo na prodajo otroških knjig, medtem ko je pri mlajših odraslih, ki kupujejo zase, popolnoma drugače. Na zadnjem knjižnem sejmu so se pred stojnicami, na katerih so se prodajale nekatere knjižne uspešnice, ki so bile ovite v folijo, vile dolge vrste: *»Tisoče mladih deklet. /.../ Te domače avtorice so ponavadi mlade ženske /.../ in se odlično sporazumevajo na družbenih omrežjih. Če to napišejo na svojem Instagramu, bo vrsta tam. In to je super, ker so to dekleta, ki sicer nikoli ne bi prišla na knjižni sejem. Tako da so to lahko vrata v svet knjig«* (osebni intervju, 2024, 27. april).

Odziv kupcev na zakon

Na vprašanje, ali je med kupci zaznati odpor do knjig z vsebino LGBTQIA+ oziroma če so doživeli kako slabo izkušnjo, sogovornica A pove, da so jo glede neke knjige pozvali na javni zagovor na uradni vladni radio, kjer bi se morala soočiti z razburjeno družino. Iz založbe so družini poslali uraden odgovor s pojasnilom, vendar jih je ta prijavila. To je bila zanjo najhujša izkušnja (osebni intervju, 2024, 24. april). Predstavnika založbe D in E povesta, da je v njihovo knjigarno vstopila neka ženska in prodajalko vprašala, ali prodajajo antologijo *A fairytale for everyone*. Ko je prodajalka pritrdila, jo je stranka udarila v obraz (osebna intervjuja, 2024, 24. april).

Izkušnje intervjuvanih potrjujejo, da medijsko poročanje in vladno komuniciranje vplivata na reakcije ljudi. Več intervjuvanih je povedalo, da sploh med ljudmi zunaj Budimpešte opažajo težnjo k »ovajanju« knjigarn, kar še poveča tesnobo v sektorju.

Državne subvencije, kazni in strah pred izgubo službe

Na vprašanje, ali je bila njihova knjigarna že finančno kaznovana zaradi kršenja zakona, le intervjuvanka A odgovarja pozitivno. Njena založba deluje pod okriljem večje knjigotrske skupine *Lira*, ki je zaradi izjemno visoke kazni, 12 milijonov HUF (približno 30.500 EUR), pristala na sodišču in zmagala zaradi napačno postavljene vejice v zakonu. *»To je bila edina možnost za zmago. /.../ Ugotovili so, da besedilo zakona ni jasno. Zaradi napačno postavljene vejice tega zakona ne morete razumeti na jasn in pravilen način. In ker ni bilo jasno, nismo bili kaznovani«* (A, osebni intervju, 2024, 24. april). Knjigarniška veriga *Lira* se sicer spopada s številnimi finančnimi kaznimi, saj imajo knjigarne razvejene po vsej državi.

Kaj pa strah pred izgubo službe? Večinoma se intervjuvani tega ne bojijo, ker so vsi na istem bregu, imajo enake poglede na razmere in so skupaj v dobrem in slabem. B pravi, da je tudi lastnik založbe načelen in da so se v založbi kolektivno pogovorili, kako ravnati v določenih primerih (osebni intervju, 2024, 26. april). Sogovornica A odgovarja, da je zelo zastrašujoča misel, da bi lahko zaradi nje, ker ni opazila določenega dela knjige in je zato ni označila z 18+, knjigarna prejela tako visoko kazen (A, osebni intervju, 2024, 24. april):

Naši želodci so včasih kot kamen, ker seveda lahko kdaj narediš napako. A ker smo povezani v isti knjigotrško-založniški skupini, skupaj delamo, izbiramo in se odločamo, kaj podpiramo in česa ne. Nimam občutka, da bi lahko zaradi tega izgubila službo. /.../ Vendar obstaja pritisk vlade in ljudi, ki razmišljajo na enak način, in ljudi, ki z geji ravnaajo kot s smetmi ... To je šokantno, to je slabo. Ne gre samo za knjige, temveč za človeka in življenje v naši družbi. /.../ In včasih se počutiš preveč utrujeno, sploh če si vpleten tudi osebno, zaradi prijateljev, družine. Včasih je lahko frustrirajoče.

Na vprašanje, ali jih na kakršenkoli način financira država, v večini odgovarjajo nikalno. Gre za neodvisne založbe, ki se financirajo same. V isti sapi povejo, da je finančna sredstva prek prijav na razpise težko dobiti, ker pogoji niso dovolj jasni ali se jih samovoljno spreminja. Pisateljica G izpostavlja drugačen problem (osebni intervju, 2024, 24. april):

Nikoli ne veš, ali sploh obstajajo otroške knjige, ki jih lahko razumemo kot literarne presežke. Ni jasno, ali je to razumljeno kot prava literatura. Zgodilo se je, da sem zaprosila za subvencijo za eno od svojih knjig za odrasle, a je bil pogoj, da sem avtorica z že izdanimi knjigami. /.../ Ker sem imela izdani dve knjigi, sem se prijavila, vendar so me zavrnil, ker so bile to knjige za otroke. Torej nisi upoštevan. In še en razpis je bil, kjer pa moje otroške knjige niso smele biti vključene. Torej ne vem, ni jasno, ali se to šteje v polje prave, resne literature.

Sodelovanje s tujino

Zanimalo nas je tudi, ali imajo sodelujoči na področju pravic v tujini in v mednarodnem okolju na splošno kakšne težave zaradi vladne politike, tudi zakona LXXIX iz leta 2021. Intervjuvanca D in E odgovarjata, da na področje prodaje pravic to ne vpliva, vendar pa E priznava, da ima Madžarska v mednarodnem prostoru slab sloves. »Torej smo prizadeti v tem smislu, da se moraš skoraj opravičevati, da si Madžar. Tu ne mislim, da bi bil kakorkoli diskriminiran, le nekako neprijetno mi je in to si moramo priznati« (osebni intervju, 2024, 24. april). Tudi C pravi, da se s tujimi založniki pogovarja o razmerah v svoji domovini, nekateri so bolj na tekočem, drugi manj. Sicer se srečuje večinoma z intelektualci, ki znajo ločiti osebo od političnega konteksta ali pa imajo dovolj inteligence, da če si že kaj mislijo, to zadržijo zase (osebni intervju, 2024, 25. april).

Urednica B opiše počutje, ko so ji kolegice s sejma v Bologni poslale fotografijo iz tamkajšnje knjigarne, na kateri je bila vsa polica namenjena knjigam LGBTQIA+; preprosto ni mogla verjeti: »Ljudje z vsega sveta so veliko bolj strpni in razumevajoči« (osebni intervju, 2024, 26. april). Literarna agentka F (osebni intervju, 2024, 27. april) pravi, da ji je včasih nerodno zastopati Madžarsko v mednarodnem prostoru. Nedavno je na Frankfurtskem knjižnem sejmu pri neki ameriški agentki videla zbirko, katere prvi del je prevedla, ampak je pozneje zaradi omenjenega zakona izgubila naročilo. Razložila ji je situacijo na Madžarskem, da je morala biti knjiga ovita v folijo in umaknjena v kot.

Začudeno me je pogledala in sprašala: »Ampak zakaj?« In nisem imela odgovora. Mislim, to je kot ... Kot da prihaja iz Orwellovega sveta, da moraš ljudem razložiti, da ne, pri nas tako ne gre ... Takšne stvari začutim pri turških in ruskih založnikih. In to je bilo ravno takrat, ko se je naš premier srečal s Putinom na Kitajskem. Stisk rok je bil na vseh naslovnica tabloidov. Zdaj pa prodajaj madžarske pravice.

Ugotovitve in sklep

Splošna ugotovitev je, da zakon na vse intervjuvane močno vpliva, pri izbiri knjižnega programa so zdaj veliko previdnejši, potrjen je dobršni meri (samo) cenzure. Še pred dvema letoma so namreč v založbah lahko izdajali vse knjige; nihče ni pomislil, da bi lahko bila oseba LGBTQIA+ v mladinskem romanu tako problematična, da bi knjigarni zaradi nje lahko pretila finančna kazen. Intervjuvani so potrdili, da so morali založniške strategije prilagoditi. To so storili bodisi z zniževanjem ciljne starosti do dvanajst let bodisi s premeščanjem mladinske književnosti na oddelke za odrasle, kjer se knjige s to tematiko lahko prodajajo, če niso v radiju dvestotih metrov od šole ali cerkve. Večinoma so tudi že doživeli, da so morali avtorice in avtorje prevedenih del vprašati za dovoljenje, da vsebino prilagodijo. V vsaj enem primeru se je potrdilo, da je založba prenehala izdajati mladinsko književnost.

Vsi intervjuvani odgovarjajo, da je nejasnost samega zakona največji problem. Kot dokazuje Gera (2023), je takšna preračunljiva in ambivalentna strategija značilna za Orbanovo politiko, saj se lahko zaradi možnosti različnih interpretacij lažje zaščiti pred morebitnimi obtožbami. To se je potrdilo tudi v primeru dvoumnih zahtev zakona LXXIX iz leta 2021, zaradi česar veliko založnikov skrbno premisli odločitev o izdaji kakršne koli knjige, povezane s spolnostjo na splošno, kaj šele z vsebino LGBTQIA+.

Ker se knjige ovijajo v folijo, intervjuvane osebe opažajo tudi vse večjo previdnost pri kupcih, zlasti starših in starih starših, ki večinoma kupujejo knjige za otroke. V tem primeru se kaže vpliv ideološkega diskurza vladajoče stranke, saj z vztrajnim strašenjem pred Drugimi, pa naj gre za skupnost LGBTQIA+, migrante, Zahod ali Rome, ljudi opominja, da morajo paziti na lastno varnost, in tako vzdržuje kulturo strahu in družbeno polarizacijo. Ljudje informacije jemljejo vse bolj resno in začenjajo verjeti, da so tradicionalne, krščanske vrednote ogrožene. Zato včasih, kakor izpostavi sogovornica A, odklonijo že knjigo, ki je ovita v folijo le zato, ker je iz višjega cenovnega razreda ali ima delčke, ki bi lahko padli ven (osebni intervju, 2024, 24. april). To bi lahko pojasnilo tudi fizične oz. verbalne reakcije kupcev, ki jih omenjajo sogovornice in sogovornika.

Kakor pojasnjuje Enyedi (2023, str. 13, 14), je cilj redistributivne vlade socialna preobrazba ljudi na dolgi rok. Zakon LXXIX iz leta 2021 prispeva k zmanjševanju ponudbe vsebin za mlade bralke_ce, s čimer jim zmanjšuje oziroma v določenih primerih onemogoča dostop do vključujočih (torej tudi LGBTQIA+) vsebin, ki mladini ponudijo identitetni oziroma kulturni okvir, ki ga v obdobju odrasčanja v zdrave posameznice_ke nujno potrebujejo. Kot namreč opozarjajo zdravstvene institucije, med drugim Madžarska zveza psihologov in Madžarska psihiatrična zveza, lahko omejen dostop do informacij glede skupnosti LGBTQIA+ poveča možnost za nastanek anksioznih motenj, samopoškodbenega vedenja, zlorabe drog in samomorilnih teženj med otroki in mladino (Amnesty International, 2024, str. 39). Mladinska književnost, ki so jo nekatere tamkajšnje založbe primorane postavljati na stranski tir, pa je s široko paleto reprezentacije raznolikosti (tako kulturne kot identitetne) ključna za spodbujanje empatije in razumevanja.

Cilj raziskave je bil ugotoviti, kako se založniški in knjigotrški sektor prilagaja zakonskim zahtevam. Ker so javno prikazovanje, promocija in oglaševanje otroš-

kih in mladinskih knjižnih vsebin s tematiko LGBTQIA+ prepovedani, je bila raziskovalna teza, da se sektor tem razmeram prilagaja. Določen delež ljudi in organizacij se zaradi visokih kazni v primeru prekrška in bojazni pred izgubo službe zateka k samocenzuri in striktnemu upoštevanju zakona. Del teh prilagajanj pa je tudi iskanje načinov, kako zakon zaobiti.

Dela o prilagajanju zakonu in zatekanju k samocenzuri je raziskava potrdila, saj imajo vsi intervjuvani to izkušnjo. Ne moremo pa z gotovostjo potrditi trditve, da je del teh prilagajanj iskanje načinov, kako zakon zaobiti. Večina intervjuvanih se strinja, da so preprosto stisnjeni v kot ter da je tveganje za visoko in pogosto (finančno) kaznovanje preprosto preveliko, da bi se borili v prvih frontnih linijah in tvegali javni linč z neupoštevanjem zakonskih določil. Iskanje novih načinov, kako zakon zaobiti – na primer z abstraktnejšim podajanjem vsebine, ki ga nadzorniki ne bi takoj prepoznali, pri nikomer od intervjuvanih ni v ospredju. Prav tako se ni potrdilo, da se intervjuvane osebe zaradi zakona bojijo za svoje službe. Z nadrejenimi so večinoma v enakem položaju in kot kolektiv držijo skupaj, vendar se možnost izgube službe kaže na drugih področjih. Intervjuvanka F je zaradi zakonskih predpisov že izgubila prevajalsko delo, pisateljici G pa se lahko načeloma zgodi, da zaradi likov LGBTQIA+ ali kakršne koli »mavrične« vsebine njena knjiga preprosto ne bo izšla, ker založniki nočejo tvegati visoke kazni ali slabše prodaje.

Morda pa drobne spremembe narekuje mlajša generacija sama. Sogovornik C pravi, da je v razmišljanju vse bolj odprta in evropska, predvsem pa bere v angleščini (osebni intervju, 2024, 25. april): *»Z angleškimi/ameriškimi knjigami pa ni težav. /.../ To je generacija, ki nikoli ne gre v knjigarno, ki sedi pred zaslonom in knjige naroča po telefonu. To ni posledica zakona, ampak se je pač v splošnem zgodilo. Vse več mladih bolje govori angleško in v tem jeziku tudi bere.«*

Povzetek

Na Madžarskem zadnja leta poteka obsežna kampanja anti-LGBTQIA+, katere del je tudi zakon LXXIX iz leta 2021, ki med drugim preprečuje ozaveščanje mladoletnih oseb o spolnosti in spolnih identitetah, otrokom se ne sme prikazovati nobenih vsebin, povezanih s homoseksualnostjo ali spremembo spola, šolski pedagogi, specializirani za spolno vzgojo, o spolnosti ne smejo več predavati po šolah. Prepovedano je tudi vsakršno informiranje oziroma »promocija« LGBTQIA+ vsebin mladostnicam_kom prek medijev – literature, televizije, filma in oglaševanja. Zakon je močno vplival na madžarsko založništvo in knjigotrštvo, saj je založbe in knjigarne pahnili v težak položaj. Za neustrezno prikazovanje »spornih« vsebin jim namreč nalaga izjemno visoke kazni. Otroške in mladinske knjige s tovrstno tematiko morajo biti od drugih fizično ločene, ovite v folijo in umaknjene iz izložb. Posledica tega je, da za mladino praktično ni več knjig, ki bi se na kakršen koli način dotikale spolnosti, založniki pa v določenih primerih iz svojih programov umikajo mladinsko književnost. Kakšne so njihove prilagoditvene strategije? Koliko (samo)cenzure opazijo in ali posegajo v prevode? Kako vse to vpliva na prodajo in promocijo knjig? V prispevku bomo predstavili rezultate raziskave, ki je bila opravljena med madžarskimi založniki aprila 2024.

Literatura

- Amnesty International. (27. 2. 2024). *From freedom to censorship: the consequences of the Hungarian propaganda law*. <https://www.amnesty.org/en/documents/eur27/7754/2024/en/>
- Bakro-Nagy, F. in Bozzay, B. (20. 7. 2023). Hungary's biggest book retailer considers removing all books with LGBTQ-related content from dozens of its stores due to anti-gay law. *Telex*. <https://telex.hu/english/2023/07/20/hungarys-biggest-book-retailer-considers-removing-all-books-with-lgbtq-related-content-from-dozens-of-its-stores-due-to-anti-gay-law>
- Bozoki, A. in Hegedüs, D. (13. 4. 2018). An externally constrained hybrid regime: Hungary in the European Union. *Democratization*, 25(7), str. 1173–1189. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13510347.2018.1455664>
- Csehi, R. in Zgut, E. (2021). »We won't let Brussels dictate us«: Eurosceptic populism in Hungary and Poland. *European Politics and Society*, 22(1), str. 53–68. <https://doi.org/10.1080/023745118.2020.1717064>
- Enyedi, Z. (2023). *Illiberal conservatism, civilizationalist ethnocentrism, and paternalist populism in Orban's Hungary*. CEU Democracy Institute. <https://democracyinstitute.ceu.edu/articles/illiberal-conservatism-civilizationalist-ethnocentrism-and-paternalist-populism-orbans>
- Freedom House (2024). *Hungary*. <https://freedomhouse.org/country/hungary/freedom-world/2024>
- Gera, M. (2023). »Here, the Hungarian people will decide how to raise our children«: populist rhetoric and social categorization in Viktor Orban's anti-LGBTQ campaign in Hungary. *New Perspectives*, 31(2), str. 104–129. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2336825X231164311>
- Haynes, S. (8. 10. 2020). Why a children's book is becoming a symbol of resistance in Hungary's fight over LGBT rights. *Time*. <https://time.com/5897312/hungary-book-lgbt-rights/>
- Kovacs, Z. (23. 6. 2021). Portrayal and promotion – Hungary's latest anti-LGBT law, explained. *Telex*. <https://telex.hu/english/2021/06/23/hungary-anti-lgbt-law-sexual-minorities-portrayal-promotion-paedophilia-viktor-orban-ursula-von-der-leyen>
- Kreko, P. in Enyedi, Z. (2018). Explaining Eastern Europe: Orban's laboratory of illiberalism. *Journal of Democracy*, 29(3), str. 39–51. <https://doi.org/10.1353/jod.2018.0043>
- Kuhar, R. (2015). Konec je sveta, kakršnega poznamo: populistične strategije nasprotnikov Družinskega zakonika. *Časopis za kritiko znanosti*, 43(260), str. 118–132.
- Oltermann, P. (23. 6. 2023). Authors leave Hungarian publisher in protest at sale to Orban-linked college. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2023/jun/23/authors-leave-hungarian-publisher-in-protest-at-sale-to-orban-linked-college>
- Orban, V. (intervjuvanec) in Nagy, K. (novinarka). (4. 10. 2020). Prime Minister Viktor Orbán on the Kossuth Radio programme »Sunday News«. *Miniszterelnok*. <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/prime-minister-viktor-orban-on-the-kossuth-radio-programme-sunday-news/>
- Pajnik, M. in Hrženjak, M. (2024). Vloga medijev v krizi: covid-19, avtoritarne tendence vladanja in nazadovanje demokracije. V V. Jalušič, M. Pajnik in M. Hrženjak (ur.), *(Ne) enakost v času krize in vzpona avtoritarizmov* (str. 103–126). Mirovni inštitut.
- Witte, G. (2018). Two hundred names appeared on an enemies list in Hungary. Thousands more asked to join. *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2018/05/15/two-hundred-names-appeared-on-an-enemies-list-in-hungary-thousands-more-asked-to-join/>